

Despre colocații

de

CECILIA CĂPĂȚÎNĂ

Words unravel their communicative force by way of the combinations between themselves. The lexico-graphic, syntactic, semantic and translation theories must benefit from the results of the study of collocations. The research of their behaviour will lead to highlighting the typology of the lexico-semantic relationships and of the frequent combinative types, to establishing the collocation principles and the collocation mechanism.

1.1. În actul vorbirii, ne construim enunțurile în tipare învățate și îndelung exersate. Învățăm și aplicăm normele lingvistice în alcătuirea oricărui enunț. În absența tiparelor, nu ne-am putea înțelege, nerecunoscând nu cuvintele, ci, mai cu seamă, combinațiile dintre ele. Aceste tipare ale propozițiilor, ale frazelor, prin urmare, ale comunicării reprezintă instrumente ale vorbirii. Tiparul minimal al oricărei construcții sintactice îl constituie *colocația*.

Cuvântul *colocație* apare în *Dicționarul universal al limbii române* al lui Lazăr Șăineanu cu o unică semnificație, aceea din limbajul juridic de ‘clasare a creditorilor în ordinea în care trebuie plătiți’. În același dicționar, se mai menționează existența variantei învechite *colocațiune*, precum și proveniența cuvântului din latină (*collocatio, -onis*), prin intermediul cuvântului francez *collocation*. Deși în latină și în franceză sensul de bază al cuvântului este acela de ‘plasare a unei persoane sau a unui obiect în raport cu altele’, echivalentul românesc *colocație* nu apare înregistrat cu această semnificație. În franceză există un omofon *colocation* (al lui *collocation*), cu semnificația de ‘situație în care se află colocatarii’. Nici pentru această semnificație, româna nu are un corespondent. Cuvântul românesc *colocatar* este un împrumut din franceză (*colocataire*, format în franceză din prefixul *co* + substantivul *locataire*, din care provine și cuvântul românesc *locatar*). Dicționarele explicative românești înregistrează termenul *colocatar*, cu sensul de ‘persoană care locuiește în aceeași casă cu persoane străine de familia sa’ (DEX, MDA, DLRM, NDN etc.).

Enciclopedia limbii române nu-l include în inventar, iar *Dicționarul de științe ale limbii* (ediția a II-a) îl definește drept ‘concept care desemnează mai multe tipuri de relații sintagmatice, bazate pe interdependența dintre lexemele care tind să fie utilizate alături în aceleași contexte’. În continuare, se adaugă faptul că ‘nu s-a căzut de acord dacă aceste posibilități de colocație fac parte din sensul cuvintelor sau țin numai de distribuția lor. De exemplu, unul dintre sensurile cuvântului *noapte* poate reprezenta o colocație față de *negru*. În cazul aceleiași colocații se stabilesc legături între sinonime, contrarii, cupluri complementare. Termenul este utilizat mai ales în semantica anglo-americană și cu totul izolat în lingvistica românească’ (DSL, *colocație*).

Există un singur dicționar românesc de colocații: *Dicționar englez – român de colocații verbale*, coordonatori: Hortensia Pârlog și Maria Teleagă, apărut la Iași, Editura Polirom, 2000, care înregistrează combinațiile verbului cu substantive sau adverbe în engleză și corespondentele lor în română. Româna dispune, în momentul de față, de o foarte bună cercetare a diferitelor domenii lingvistice, mai puțin a domeniului combinațiilor lexicale (în ciuda incontestabilului aport în domeniul frazeologic al lui Theodor Hristea, în

ciuda existenței atât a unor studii monografice ale locuțiunilor, cât și a dicționarelor de expresii, cuvinte compuse și locuțiuni).

1.2. În opinia noastră, *colocația* este o combinație lexico-semantică de două sau mai multe cuvinte, tipică unei anumite limbi și care are un grad ridicat de frecvență în vorbire. Asocierea acestor cuvinte este cunoscută, obișnuită pentru vorbitorul nativ al unei anumite limbi, în timp ce pentru un vorbitor străin, combinația respectivă trebuie învățată și exersată. Combinarea cuvintelor trebuie să fie acceptată din punct de vedere morfolexical și semantico-sintactic.

Din clasa colocațiilor fac parte cele mai mici combinații de cuvinte (de pildă, așa-numitele verbe prepoziționale de tipul *a consta în* și verbe conjuncționale de tipul *zice că*, *afirmă că*), sintagmele nominale, verbale, adjectivale, adverbiale, interjecționale (*manual de fizică*, *așteaptă un răspuns*, *obișnuit cu greul*, *paralel cu drumul*, *vai de el*), cuvintele compuse (*Valea Oltului*, *binecuvîntează*, *social-democrat*, *niciodată*), expresiile (*apă de ploaie*, *am eu ac de cojocul lui*, *cît ai zice pește*), locuțiunile (*bătaie de joc*, *a ține minte*, *destupat la minte*, *pe nesimțite*), părțile de propoziție cu elementele lor joncționale (*din cauza căldurii/mea*, *în ciuda insistențelor/lor*, *în folosul societății/său*, *în locul șefului/său*), verbele „intransitive” cu complementele lor interne (*a trăit o viață/un trai/o poveste de dragoste/o tragedie*; *a cîntat cîntecul/melodia/romanța*), elementele corelative din coordonare și din subordonare (*atît...cît și*, *nu numai...ci și*, *fie...fie*, *nici...nici*; *de aceea...pentru că/ca să*, *acolo...unde*, *atunci...cînd*, *așa...cum*, *cu cît...cu atît*, *atît...încît*), propozițiile (incidente ca: *zice el*, *după cum se zice/se știe*; principale din stilul științific ca: *Autorul articolului/studiului/lucrării afirmă/susține/demonstrează/arată/constată/subliniază/contestă/infirmă/e de părere...că...*), formulele de salut (*bună ziua*, *la revedere*), clișeele, șabloanele etc. (*prin prezenta adeverește că X...*; *subsemnatul, XY, salariat al ...*, *vă rog să binevoiți a-mi...*; *cu un număr de x voturi pentru, o abținere și nici un vot contra, X e declarat cîștigător...*).

Colocațiile se clasifică în două serii: îmbinări fixe de cuvinte și îmbinări libere de cuvinte. Din prima serie fac parte locuțiunile, cuvintele compuse, expresiile, clișeele lingvistice, proverbele, maximele etc., adică acele combinații în care cuvintele își pierd total sau parțial autonomia lexico-gramaticală sau care au reguli combinate neclare (cum e cazul combinațiilor locuționale). Din seria cealaltă fac parte combinațiile sintactice în care cuvintele își păstrează autonomia lexico-gramaticală, se combină după anumite reguli sintactice, admit transformări morfosintactice, admit comutări cu termeni similari.

În colocațiile libere, vorbitorii manifestă preferințe combinate ale cuvintelor care par că „așteaptă” combinarea în momentul vorbirii. Trebuie spus că cele mai multe cuvinte dobîndesc un anumit sens și o anumită formă și datorită termenilor colocanți. De pildă, *a se preta* are sensul de *a consimți să facă ceva incorect sau care este sub demnitatea sa*, numai dacă e combinat cu prepoziția *la* (*se pretează la un comportament suburban*). În româna actuală a dobîndit un alt sens, acela de *a se potrivi*, *a fi bun la...*, dacă e urmat de prepoziția *pentru* (*aceasta construcție se pretează pentru un sediu de bancă*), de un infinitiv (*se pretează a fi interpretat*) sau de un nume în dativ (*se pretează interpretării*), dar și de prepoziția *la* (*materialul acesta se pretează la folosirea în industria...*).

Înveți propria limbă și alte limbi, înveți limbaje profesionale, memorînd de fapt aceste combinații minimale care sînt colocațiile, nu cuvinte separat. Stăpînești un limbaj specializat dacă știi colocațiile specifice acestuia (de pildă, *substantiv comun*, *substantiv propriu*, *substantiv compus*, *cazul nominativ*, *modul indicativ*, *timpul prezent*, *pronume*

demonstrativ, pronume de politețe, locuțiune verbală, adverb de mod, propoziție principală, propoziție incidentă etc. sînt colocații specifice domeniului gramatical al limbii române). Pentru limbajele specializate, importanța cunoașterii colocațiilor proprii domeniului respectiv e unanim recunoscută.

Necesitatea studierii colocațiilor devine și mai evidentă în procesul de învățare a unei limbi străine. Nu e suficient, pentru a o vorbi corect, să cunoști cuvinte din lexicul de bază și reguli gramaticale, ci trebuie să înveți combinațiile uzuale proprii acelei limbi. Nu întotdeauna o asociere de cuvinte dintr-o limbă coincide cu asocierea acelorași cuvinte în altă limbă (de pildă, colocației englezesti *to have a dance with* nu-i corespunde **a avea un dans cu*, ci colocația verbală *a dansa cu*). O bună traducere înseamnă și a găsi cele mai bune echivalente ale colocațiilor în limba-țintă. Acestea nu vor putea fi găsite pentru română în absența unui dicționar de colocații — bază a unor viitoare dicționare multilingve de colocații. Inexistența unor modele universale de combinații ale cuvintelor, preferințele, restrîngerile și interdicțiile combinative proprii limbii române pledează pentru studierea colocațiilor românești.

2. Româna actuală dispune atît de dicționare ortografice, morfologice și de punctuație, cît și de programe de corectare automată: ortografică și parțial morfologică. Nu dispune însă de un dicționar de colocații și nici de un program de corectare automată a colocațiilor. Am proiectat realizarea unui e-dicționar și a unui e-corector doar pe un eșantion clar delimitat, și anume cel al combinațiilor frecvente ale verbelor cu formant reflexiv obligatoriu, de tipul *a se baza, a se preta, a se abține*. Mai întîi vom crea o bancă de date care va cuprinde totalitatea combinațiilor acestor verbe, bază a unui e-dicționar și a unui program de acceptare/ neacceptare a acestor colocații în diferite texte. Apoi, pe baze statistice, vom ierarhiza „preferințele” combinatorii ale acestor verbe, selectînd astfel colocațiile acestora.

Oricare autor de texte va putea beneficia de acest program, în sensul că va fi atenționat în cazul utilizării unei combinații inexistente în limbă și va putea alege, din e-dicționar, o colocație mai mult sau mai puțin stereotipă. E-dicționarul de colocații ale verbelor cu formant reflexiv obligatoriu va consta dintr-o listă a termenilor colocații cu fiecare verb din această clasă sintactică. Numai un astfel de dicționar va putea să reflecte integral capacitatea combinatorie și semantică a cuvintelor. Pe baza unui astfel de dicționar, lingviștii vor putea lămuri nu numai aspecte legate de preferințele combinative ale acestor verbe, ci și aspecte semantice dependente de comportamentul verbal combinativ.

Deși majoritatea dicționarelor românești înregistrează colocații, în special pe cele fixe, deși bazele unei teorii combinative a cuvintelor există în lingvistica românească, totuși lipsește preocuparea studierii combinațiilor lexicale uzuale și lipsesc, cu desăvîrșire, dicționarele românești de colocații. Cuvintele își dezvăluie sensurile, prin urmare forța de comunicare, doar prin intermediul combinațiilor dintre ele. Teoriile lexicografice, sintactice, semantice și ale traducerii trebuie să beneficieze de rezultatele studierii combinațiilor lexicale uzuale. Cercetarea colocațiilor va conduce la evidențierea tipologiei relațiilor lexico-sintactice și a tipurilor combinative frecvente, la stabilirea principiilor colocării și a mecanismului de colocare.

Bibliografie

- Dicționar Enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
Dicționar explicativ al limbii române, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
Dicționarul limbii române moderne, Editura Academiei, București, 1958.
Dicționar de științe ale limbii, Editura Nemira, București, 2001.
Enciclopedia limbii române, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.
Marcu, Florian, *Noul dicționar de neologisme*, Editura Academiei, București, 1997
Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române*, București, 1929.